

HAT SANATI

Hat sanatı İslam medeniyeti çerçevesinde Arap yazısına bağlı olarak doğmuş ve gelişmiş güzel sanatlardan biridir. Arap yazısı İslam'ın zuhuru ile süratli bir inkişaf devresine girmiş ve hicreti takip eden iki asır içerisinde bir taraftan bağlı bulunduğu Arap dilini ifade edebilen bir yazı sistemi, diğer taraftan hala canlılığını muhafaza eden bir sanat şubesinin ana unsuru olmuştur. İlk nazil olan ve "Oku!" ilahi emri ile başlayan beş ayetlik vahiy kudsi bir ehemmiyet kazanmıştır. Daha sonra nazil olan müteaddit ayetlerle de "kitabeta" daima ilahi bir kaynağa bağlanmış, istimali emredilmiş ve yazı kadın erkek tüm Müslümanların hayatında zaruri olarak yerini almıştır. Bedr gazasında esir edilen ve yazı bilen müşriklerin, Ensar'ın çocuklarından onar kişiye okuma-yazma öğretilmelerinin esirlikten kurtuluşları için fidiye sayılması gibi tedbirlerle Medine, İslami devrede hattın ilk gelişme merkezi olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in tedvini ve muhafazasına getirilmesi çalışmalarından önce Sahabenin hat ve kitabetteki bilgi ve maharetlerinin kusursuz olduğunu düşünmek doğru değildir. Onlar, bir taraftan hat ve kitabeti güzelleştirmiş, geliştirmiş ve ıslah etmiş, diğer taraftan da kendi maharet ve bilgilerini artırmışlardır. Hülefa-i Raşidîn devrinde dini ve idari hayatta, günlük muamelatta yazının ehemmiyeti artmakta devam etmiş, nihayet Hz. Ömer zamanında resmi mektepler açılmış, muallimler tayin edilmiştir.

Yazının kusurlarını giderecek çarelerin aranmasına önce Kur'an-ı Kerim'in metninin doğru tespiti, her türlü bozulmayı önleyecek şekilde muhafazası gayretleriyle başlanmıştır. Bu sahada atılan ilk adım Ebu'l Esved ed-Dü'eli (v. 688-9)'nin aynı zamanda Arapça nahvinin teessüsü için de başlangıç sayılan mushafın harekelenmesi hususundaki hizmetidir. Kur'an-ı Kerim'in doğru okunabilmesi tabiatıyla doğru yazılmasına bağlıydı. Bunu temin için alınan tedbirler yazının ıslahını temin etmiştir. Filoloji tarihindeki mevki henüz layıkıyla anlaşılmamış olan el-Halil, dil ve edebiyatın muhtelif sahalarındaki çalışmalarına, son derece isabetli ve bugüne kadar değerini korumuş bulunan ortak hareket noktaları tespit etmiştir. Böylece Arap yazısı artık bir yazı sistemi olarak noksanlarını tamamlamış bulunmaktaydı. Kaynakların sanatkar olarak zikrettikleri en eski şimâ, Hz. Ali'nin hilafeti devrinden başlayarak Emeviler devrinde şöhret kazanmış olan Halid b. Ebu'l Hayyac'dır. Bu sanatkar Medine'de Mescidü'n-Nebî'nin kible tarafındaki duvarına "Ve-ş-şemsi ve duhana" suresinden Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan ve 93 ayet tutan 24 suresini altınla yazmıştı. Hatta İslam aleminde hakkında bilgi edinebildiğimiz ilk teşkilatlı kütüphanenin hafız-ı kütübü (şahibü'l-mesahif) olan Sa'd, ona Velid b. Abdulmelik (hilafeti:705-715) için mesahif, ahbar ve eş'ar yazdırıyordu.

Halid'i ve ücretle mushaf istinsah eden "verrak" Ebu Yahya Malik b. Dinar (v. 748-9)'ı, hat sanatının ilk büyük merhalelerinden biri olması gereken Kutbetü'l-Muharrir (v. 771) takip etmiştir. Bu sahanın gerçek sanatkarlarını, sadece yazısı güzel olanlardan ayırarak ifade eden en eski kelime muharrir'dir ve çok sonraları bu sıfatın yerini hattat almıştır. İbnü'n-Nedim Kutbe'nin dört kalem ihdas ettiğini söylemekte ancak bunların isimlerinden ve mahiyetlerinden bahsetmemektedir. Kalemü't-Tumar'ın Kutbe'nin ihtira ettiği dört kalemden bir olduğu düşünülmektedir. Tumar, parşömen, papirus ve sonraları kağıt gibi yazı malzemesinden mamul muayyen ebatta varak olduğuna göre, Kutbe ilk defa varak ebadiyla ona yazılacak yazı büyüklüğü arasında uygun nisbeti tayin etmiş bulunmaktaydı. Hilafet divanından sadır olan yazıların sair divanların ve halkın yazılarından farklı olması istenmekteydi. Rivayete göre bu usulü ilk defa Velid b. Abdümelik ihdas etmiş, Ömer b. Abdulaziz (717-720) varak israfına yol açtığı düşüncesiyle divanında büyük yazıların kullanılmasını istememişti. Böylece Emeviler devrinde muhtelif tip vesikalar için muhtelif ebatta varaklar ve bunlara uygun cesamette yazılar için standart kalemler ihdas edilmişti.

Emeviler'in sonu ve Abbasiler'in başlarında kaynakların vurguladığı iki önemli sanatkar olan Dehhak b. Aclân ve İshak b. Hammâd yazıyı Kutbe'nin başlattığı yönde geliştirmişlerdir. Dehhak b. Aclân el-Katip: Kutbe'den sonra en büyük hattat olarak kabul edilen Dehhak b. Aclân Kutbe'nin yazılarını geliştirmiştir.

İshak b. Hammâd: Halife Mansur ve Mehdi'nin hilafetinde yetişmiştir. Cafer b. Nühas "Sanaatü'l Küttâb" adlı eserinde "Şam ehlinden Dehhak ve İshak b. Hammad gayretleriyle yazı güzelliğinin sonuna ulaştı" demiştir.

İbn Mukle (ö.940) ve Aklâm-ı Sitte: Bağdat doğumlu olan Ebu Ali Muhammed b. Ali el-Hüseyni hattı Ahvel'den öğrenmiştir. İbn Mukle İakabıyla meşhur olmuştur. İbn Mukle, o aşamaya gelene kadar uzun tecrübe ve arayışlarla elde edilen harf şekillerini belli ölçülere bağlamıştır. Artık Kûfî'nin etkisinden kurtularak Aklâm-ı sitteye dönmeye başlayan yazıya yeni bir şekil vermiştir. İbnü'l Bevvab'a kadar İbn Mukle'nin koymuş olduğu kaideler hattatlara örnek olmuştur.

İbn Mukle ölçülerde yeni bir sistem getirmiştir: Elifi dik harflerin boyu, Noktayı harflerin boyu, Daireyi ise çanak şeklindeki harflerin genişliği için ölçü olarak koydu. Böylece Aklâm-ı sitteyi ölçü içerisine aldı.

Aklâm-ı Sitte:

Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhanî, Tevki', Rikâ

Nesih:

Nesih Aklâm-ı Sitte olarak bilinen altı geleneksel hat üslubunun ilkidir. Devlet işlerinde kullanılan yazı üslubundan türemiştir. Kuralları İbn Mukle (886-940) tarafından belirlenen bu yuvarlak yazı, 10. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Nesih yazı, halen Arap dünyasında en çok kullanılan ve çağdaş Arap tipografisinin temelini oluşturan kitap yazısıdır. Yazı, düzenli akışı ve köşeli çizgilerden arınmış, yalın ve yumuşak çizgisi ile ayrılmaktadır.

Sülüs:

Altı hat üslubundan biri olan Sülüs genellikle nesih ile birlikte kullanılmaktadır. Sülüs yazının yuvarlatılmış hatları ona dekoratif bir görünüm vermektedir. Uzatılmış çizgileri ile Nesih yazıya göre daha geniş ve gösterişli olan Sülüs bilhassa kitabelerde tercih edilmektedir.

Muhakkak:

Altı hat üslubundan biri olan Muhakkak, özellikle Memlûk ve İlhanlı dönemlerinde Kur'an yazımında tercih edilen, büyük boyutlu yazı üslubudur. Okunaklı yazının kalınca harfleri arasında geniş boşluklar bırakılmış ve harf sonları uzatılmıştır. Yazının yuvarlak kıvrımları metinlere gösteriş katmaktadır.

Reyhani:

Altı hat üslubundan biri olan Reyhanî, Muhakkak yazının küçük biçimidir. Reyhani özellikle küçük boyutlu Kur'an yazmalarında kullanılmıştır. Akıcı bir çizgiselliğe sahiptir ve inceliği ile dikkat çekmektedir.

Tevki:

Altı hat üslubundan biri olan Tevki, Sülüs yazıya benzemekte olup, özellikle resmi belgelerde ve arşiv kayıtlarında kullanılmıştır. Yazmalarda ise ketebe kayıtları dışında nadiren kullanılmıştır. Harfleri küçük, sözcükleri sıkışık yazılır. Bazı harflerin bir sonraki harfe bağlanması gibi kuraldışı uygulamalara izin vermektedir. Osmanlı hattatları tarafından geliştirilen ve genellikle Rikaa yazı ile birlikte kullanılan Tevki, zamanla dekoratif bir görünüme kavuşmuştur.

Rikâ:

Altı hat üslubunun sonuncusu olan Rikaa, Tevki yazıdan türetilmiştir. Yönetim ve haberleşme yazısıdır. Yuvarlatılmış eğrileri ile ayrışmaktadır. Harflerde oluşan eğrilerin içinin doldurulduğu, yatay çizgileri çok kısa tutulmuş ve çeşitli kural dışı uygulamalara izin veren bir yazı çeşididir.

İbnü'l Bevvab (v. 1022): 10. yy ikinci yarısında doğduğu tahmin edilen Ali b. Hilal hayatının büyük bölümünü Bağdat'da geçirmiştir, Devrin önemli alim ve sanatkarlarından istifade etmeyi bilmiş, sanatkar bir şahsiyete sahip olan İbnü'l Bevvab hattı Muhammed b. Esed ve Muhammed b. Simsimani'den meşk etmiştir. Bahaüddeve'nin Şiraz'daki kütüphanesinde müdürlük yaptığı dönemde İbn Mukle tarafından yazılan mushafın eksik cüzünü aslından ayırt edilemeyecek bir maharetle yazması İbnü'l Bevvab'ın ne kadar büyük bir hattat olduğunun kanıtıdır. İbn Mukle'den sonra ikinci büyük hat ustası olarak bilinen İbnü'l Bevvab İbn Mukle'nin Aklâm-ı sittede belirlediği bu estetik kaideleri daha ince geometrik ölçülerle bağlayarak üslubunu güzelleştirmiştir. İbnü'l Bevvab'ın 64 Kuran-ı Kerim yazdığı bilinmektedir.

Hiç şüphesiz hat çeşitleri Aklâm-ı sitte ile sınırlı değildi. Kûfî ve çeşitleri, Ta'lik gibi bazı yazı türleri de hat sanatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Hat sanatında yazı çeşitleri kullanıldığı bölgelere göre Mağribi yahut Kûfî (Meşrik Kûfisi) gibi isimlerle anılmaktaydı.

Kûfî:

Irak'ın Kufe şehrinde ortaya çıkması nedeniyle, erken dönem yazı uzmanlarının şehrin adını verdikleri üslup, 8. ve 9. yüzyıllar arasında Kur'an yazımında kullanılan yazı çeşitlerini kapsamaktadır. Kûfî yazı, yalın köşeli formu, belirgin biçimde sert çizgileri, yataylık vurgusu ve dik açığa indirgenmiş dikey öğeleri ile diğer yazılardan ayrışmaktadır. Zamanla yerini daha hızlı yazılabilen yuvarlak hat üsluplarına bırakan Kûfî, dekoratif bir yazıya dönüşerek başlıklarda ve kitabelerde kullanılan bir üslup haline gelmiştir.

Doğu Kûfisi:

İslam topraklarının doğusunda, 10. yüzyılda ortaya çıkan ve Doğu Kûfisi adı verilen bu üslup, alışılmış Kûfî yazıdan daha yuvarlak hatlara sahiptir. Kırık çizgilerden, köşeli biçimlerden ve harflerinin kalın ve ince bölümleri arasındaki keskin karşıtlıklardan oluşmaktadır. Uzun dikey harflerinin uçlarındaki eğik kesimler ve kısa çizgilerinin sola yatıklığı, yazıya canlı ve hareketli bir görüntü kazandırmaktadır.

Mağribî:

Geniş kıvrımlara ve ince çizgilere sahip yuvarlak hat üslubu, 10. yüzyılda Mağrip ve İspanya'da geliştirilmiştir. Batı İslam ülkelerinde kullanılan yazı, matbaanın bulunmasıyla yerini Nesih yazıya bırakmıştır. Mağribi yazının 'fe' ve 'ka' harfleri doğuda kullanılan yazılardan (ve modern tipografiden) ayrışarak farklı işaretlerle gösterilmektedir. Sesli harflerin renkli olarak gösterilmesi de Mağribi yazıda, İslam dünyasının geri kalanına göre daha uzun sürmüştür.

Hicazî:

Hicazi terimi, 19. yüzyılda Avrupalı eski yazı uzmanları tarafından 7. yüzyılın ikinci yarısında Mekke ve Medine çevresinde ortaya çıkan ilk Kur'an yazmalarındaki hat üslubunu tanımlamak için kullanılmıştır. Sonraki yazı üsluplarına benzemekle birlikte harfler ince hatta narin görünümüleriyle ve hafifçe sağa yatık olmalarıyla ayrışmaktadır.

Ma'kûlî:

Dik açılarla kesişen düz çizgilerin oluşturduğu Ma'kûlî, 13. yüzyılda geliştirilmiştir. Genellikle kare biçimli bu yazı kompozisyonları, mimari süslemelerde tercih edilmiştir. Kompozisyonlar genellikle Allah, Muhammed ve Ali ibarelerini içermektedir.

Ta'lik:

Farsça ve Arapça aynı alfabeği kullanmalarına ve ortak sözcüklere sahip olmalarına rağmen, dil bilim açısından ve sayfa üzerindeki görünüşleri ile çok farklıdır. İranlı hattatlar Farsça sözcüklerin bitişlerini düzenlemek için «asılı» anlamına gelen hat üslupları geliştirdiler. Bu üslupların ilki olan Ta'lik yazı 13. yüzyılın sonunda kurallara bağlanmıştır. Rikaa ve Tevki yazılarından gelişmiş olduğu düşünülmektedir.

11. yüzyılda ortaya çıkan Ta'lik yazı yalnız İran'da kullanılmış ve 14. yüzyıldan sonra yerini Nesta'lik'e bırakmıştır. Bu yazıda Ali Herevî ve İmad-ı Rum gibi ünlü İranlı hattatlar diğer ulusların sanatçılarına yol gösterdiler. İranlıların bulduğu Ta'lik dışında başka birçok yazı türü daha vardır. Bunların bir bölümü fazla yaygınlaşmamış, bir bölümü de belli alanlarda kullanılmıştır. Özellikle İran'da Nestâlik hat, 16. yüzyıldan itibaren tüm yazı çeşitlerinin en fazla kullanılanı olmuştur. Osmanlılar da bu yazı çeşidini kitap yazımında kullandıkları gibi, giderek celî tarzda yazma eğilimini göstermişlerdir.

Nesta'lik:

Nesih ve Ta'lik yazılarının karışımı olan Nesta'lik yazı 14. yüzyılda İran'da ortaya çıkmıştır. Resmi belgelerde kullanılan bir yazı üslubudur. Hafifçe asılı duruşu ve harflerin inişli çıkışlı görünüşleri ile ayrılmaktadır. Zarif ve ince bir yazı olan Nesta'lik, İran, Osmanlı ve Hint sanatında benimsenmiştir. Bugünkü İran ve Urdu dillerinin yazısıdır. Uzatılmış harfler ve sıkıştırılmış yuvarlak hatlara sahiptir. Sözcüklerin ve harflerin boyutları çok belirgindir ve bunlar düz bir yatay çizgiyi izlemez.

MÎR İMÂDÜ'L-HASENÎ (1554-1615)

Tahminî 1554' de Kazvin'de doğmuştur. Tebriz'e giderek Molla Muhammed Hüseyin-i Tebrizî'den nesta'lik hattını meşketmiştir. İsfahan'a yerleşen el-Hasenî Şah Abbas'ın sarayına girerek bir çok eser yazdı ve birçok talebe yetiştirdi. Şah Abbas'ın nazarındaki itibarını çekemeyenler Şah'ın şii, el-Hasenî'ninse sünnî olmasını da fırsat bilerek Şah Abbas'la arasını açtılar ve el-Hasenî 1615'te şehid edildi. Bu hattatın aynı zamanda şiirlerinin de olduğu nakledilmektedir.

Şikeste:

Nesta'lik yazının bir türü olarak 17. yüzyıl başlarında İran'da gelişmiştir. Uzatılmış harfleri, eğimli çizgileri ile yoğun bir görüntüye sahiptir. Şikeste kuraldışı harf bağlantılarına diğer hat üsluplarından daha müsaittir. Resmi belgeler ile şiirlerin yazımında tercih edilen Şikeste yazının 17-19. yüzyıl arasında yazılmış birçok örneği günümüze ulaşmıştır.

Beylikler Devri'nde (13-14.yy) ve İstanbul'un fethine kadar Osmanlı'nın ilk asırlarında (1299-1453), Anadolu'daki hat sanatı, kalan örneklerle nazaran Abbasiler'in Bağdat'taki üstadâne tavrının bir devamı gibi görülmektedir. Abbasiler'in son halifesi Musta'sım'ın saray hattatı Yâkut el-Musta'sımî (?-1298) kamış kalemin ucunu eğri keserek yazıya bir hareketlilik kazandırmış ve Aklâm-ı Sitte'yi geliştirerek yeni bir dönem başlatmıştır. Yâkut üslubunda geliştirilen Aklâm-ı Sitte, Fâtih Sultan Mehmed'e kitaplar hazırlayan ve II.Bayezid'e hat hocalığı yapan Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın (1429-1520) elinde, Türk beğenisine uygun olarak biçimlendirilmiştir. Şeyh Hamdullah'ın Yâkut üslubunun sert görünümünü yumuşatarak yarattığı Osmanlı-Türk üslubu 17. yüzyıl sonuna kadar yetişen hattatlarca Şeyh Hamdullah üslubu olarak izlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 17. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde yapıtları ve yetiştirdikleri usta kalem

erbablarıyla birer ekol haline gelmiş iki isim ön plana çıkmaktadır. Zikrolunan bu iki zât-ı muhterem ŞEYH HAMDULLAH ve AHMET ŞEMSEDDİN KARAHİSÂRÎ'dir. Bu iki önemli mektebi tanıtmadan evvel kendilerinden önceki ekol isim YÂKUT EL-MUSTA'SİMÎ ve dönemin yetiştirdiği diğer bazı usta hattatlara değinmek konuyu özümsemek hasebiyle elzemdir.

Bazı tarihçiler Yâkut ibn Abdu'l Musta'simî'nin Abbasi Halifesi Musta'sim'a köle olarak satıldığı'na bazıları ise Amasyalı olduğuna inanırlar. Amasya'nın hat tarihinde ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Çünkü Yâkut el-Musta'simî, Şeyh Hamdullah ve daha pek çok hattat Amasya yerlisidir. XIII. yüzyılda Yâkut el-Mustâsimî (ö.698/1298) Aklâm-ı Sitte denilen sülûs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevki, rikâ hatlarını en gelişmiş şekliyle tesbit etmiştir. Yâkut el-Musta'simî kendinden önceki iki sanatçı (İbn Mukle ve İbnü'l Bevvab) yı geçerek yazının estetik ölçülerini belirlemiştir. Onun ortaya koyduğu yazı üslubuna "Yâkutî yazı" adı verilmiş ve İslam dünyasında bu üslup geçerli olmuştur. Yâkut el-Musta'mî'nin ölümünden sonra hat sanatında Bağdat önemini kaybetmiştir. İran ve Anadolu'daki hattatlar Yâkutî yazıyı kendi beğenilerine uygun olarak kullanmışlardır. Yâkût'un yazıda yaptığı en önemli reform düz olan kalem ucunu(ağzını) eğik keserek yazının muhteşem bir estetik kazanmasını sağlaması olmuştur.

İslâm sanatları arasında ilgi çekici bir dal olarak görülen hat, Osmanlı devrinde estetik kudretiyle ve zirvede kalış müddetiyle de en üst mertebeye erişmiş, "Türk Hat Sanatı" adıyla anılacak bir kimlik kazanmıştır. Bağdad şehrinde önce Abbâsi, sonra İlhanlı devirlerini idrak edip de o vakte kadar tedricen gelişen hat sanatını Araplar elinde son merhalesine eriştiren Yâkut el-Musta'simî, Osmanlı Devleti'nin kurulma safhasında henüz vefat etmişti ve onun yetiştirdiği hattatlar vesilesiyle Yâkut üslubu bütün Müslüman ülkelerine yayılmaktaydı. Daha önceki yüzyıllarda revaçta olan kûfî hattı artık ehemmiyetini kaybetmiş, onun yerine Aklâm-ı sitte hâkimiyeti başlamıştı. Ancak, Osmanlılar'ın gelişip yayılmaya çalıştıkları 14. yüzyıldan -daha sonraki yüzyılın başında uğradıkları Timur kargaşası sebebiyle-âbidelerdeki bazı kitâbeler dışında zamanımıza hat sanatı örnekleri gelememiştir.

Çelebi Mehmed'den sonraki toparlanma devrinden kalan sayılı eserler de, Yâkut yolunun Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarında benimsendiğini göstermektedir. Bursa ve Edirne gibi pâyitaht şehirlerinden başka, Osmanlı medeniyetinin yayıldığı Anadolu'daki eyâlet merkezlerinde de, hat sanatının tahsil ve terbiyesine riâyet edildiğine en büyük delil olarak, 15. yüzyılın ikinci yarısındaki Amasya şehri gösterilebilir. İşte o sıralarda İstanbul'un fethedilmesiyle, bütün İslâm âleminin kısa zamanda kültür ve sanat merkezi haline gelecek olan bu müstesna belde, hat sanatındaki liderliğini de bugünlere kadar muhafaza etmiştir. Osmanlılar'ın ilk yüz elli yılında tahta çıkan hükümdarlarının hat sanatıyla ilgisine dair mâlumat yok ise de, Fâtih'in güzel sanatlar meyânında yazma kitaba verdiği ehemmiyet bilinmektedir.

FÂTİH DÖNEMİ HATTATLARI VE ESERLERİ

Hangi din ve mezhepten olursa olsun, hakiki ilim adamlarını himâye eden Fâtih, onları meclislerinde bulundurmuş, görüşlerinden istifâde etmiş, kendi kütüphanesi için yabancı dillerden tercümelet yaptırarak ilim ve san'atta Osmanlı rönesansını başlatmıştır. Onun devrinde mimârîde, mûsikîde, şiir ve edebiyatta, hat ve tezhip san'atlarında tekâmüle doğru en ciddi adımlar atılmıştır. Fâtih'in kendi kütüphanesi için hattatlara istinsah, müzehhiplere tezhip ettirdiği kitapların bir kısmı Süleymânîye ve Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanelerinde bulunmaktadır.

YAHYA VE OĞLU ALİ BİN YAHYA SÛFÎ

Her cins yazıda, bilhassa celi, sülûs ve müsennâ yazılarda Fâtih devrinin üstadları Edirne'li YAHYÂ SÛFÎ (ö.1477) ve oğlu ALİ BİN YAHYÂ SÛFÎ'lerdir. Hat sanatı bakımından babasını aşan bu hattatın Aklâm-ı sitte'de üstad olduğu anlaşılıyor. Edirne'de doğan ve daha sonra İstanbul'a gelip yerleşen ve burada

ölen hattatın kabri, bugün Şeyh Hamdullah'ın kabrinin bulunduğu yerdedir. Kitâbedeki harfler kâidesine uygun bir şekilde yazılmıştır. Anatomik yapıları güzeldir. Ayrıca istif bakımından harf ve kelimelerin yerleştirilmeleri birbiriyle uyumludur. Baba-oğul YAHYÂ SÛFÎLER sülüs celîsinde Mustafa Râkım'a kadar takip edilen bir çığır açmışlardır.

ŞEYH HAMDULLAH (ö.926/1520) VE EKOLÜ

Anadolu'ya hicret ederek Amasya şehrine yerleşen Buhâra Türkleri'nden Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu olan ŞEYH HAMDULLAH Amasya'da doğdu. Genç yaşında devrinin klasik bilgileri yanında güzel yazı yazmayı merak ederek, tanınmış hattat HAYRETTİN MARAŞÎ (ö.876/1471)'den ders aldı. Daha sonra bu sanatkârın hocası olan ABDULLAH SAYRAFÎ (ö.742/1341) ile onun da hocası YÂKUT EL- MUSTA'SİMÎ (ö.698/1298)'nin hat örneklerini toplayıp onlara bakarak meşk etmek suretiyle hat sanatında ilerlemeye başladı. Eserlerinin sonunda attığı imzalarında mütevâzi ifadeler yer veren hattat, babası Sühreverdiyye tarikatı şeyhi olan Mustafa Dede'nin oğlu manasında İbnu's Şeyh imzasını kullanmıştır.

Şeyh Hamdullah henüz Amasya'da iken, orada valilik vazifesinde bulunan şehzâde II. Bayezid'in dikkatini çekti ve istikbâlin padişahı ondan güzel yazı yazmasını öğrenmeye başladı. Bu hoca ve öğrenci münâsebeti Hamdullah'ın hayatında yeni bir devrenin açılmasına sebep oldu. Şehzâde babası Fâtih'in 1481'de ölümü üzerine tahta geçmek için Amasya'dan ayrılırken hocasını İstanbul'a davet etti. Şeyh'in sanat hayatının en mühim ve muhteşem devresi İstanbul'a gelişiyle başladı. Yazarken hokkasını tutacak ve ulemâ meclisinde baş köşeye oturtacak kadar kendisine hürmet eden Sultan II. Bayezid'in Yâkut üslubundan yeni bir şive çıkartılmasına dair arzusu Şeyh'in şahsî üslubunu oluşturup ismini duyurmasına vesile olmuştur. Hakkında "KIBLETÜ'L- KÛTTAB" lakabı kullanılan Şeyh Hamdullah Aklâm-ı sitte'de üstad olmuş ve 47 mushaf, sayısız En'âm-ı şerif ve mushaf cüzleri, dua mecmuaları, tumar, kıt'a, murakkâ ve meşk mecmuaları ile ömrünü değerlendirmiştir.

Hat sanatı dışında okçuluk, yüzücülükle de ilgilenen ve aynı zamanda iyi de bir terzi olduğu bilinen Şeyh, yazı ve sporla meşgul olmadığı zamanlarda inzivaya çekilir ve kendini yalnız ibadete verir. Rahat bir hayat süren sanatkâr Harem-i Hümayun'da tahsis edilen meşk odasında yazıyla uğraşır, sık sık padişahla görüşürdü. Devrin padişahı tarafından el üstünde taşınmasına rağmen asla gurura kapılmamıştı. Büyük sanatkârın yeni üslup yaratma yolundaki ıstırabını, Müstakimzâde şöyle dile getirmektedir: "Şeyh Hamdullah geçmiş büyük üstadların ve Yâkut'un yazılarını günlerce inceledi. Onların yazı estetiğinde elde edemedikleri, yazının klasik nispetlerini, en güzel duruş ve satır üzerindeki âhengini, önce zihninde şekillendirdi. Fakat zihnine resmettiği güzel biçim ve âhengi kâğıt üzerine dökmekte güçlük çekiyordu. Bu yaratma ıstırabı günlerce sürdü. İşte böyle son derece mustarip olduğu bir anda Hızır Aleyhisselam zuhûr edip elini tutarak, ona harfleri bir bir tâlim etti ve ıstırabını hafifletti. Şeyh Efendi kısa zamanda hayâlinde yaşattığı yazı tarzını himmetle, Allah'ın bir hediyesi olarak elde etti.

Şeyh Hamdullah ile beraber Mushaf kitâbetinde reyhânî yerine nesih yazı büyük ehemmiyet kazanmış, sahife nizâmı, satır araları en güzel ölçülerini bulmuş, Mushaf yazısına zerâfet, sadelik, devamlılık ve sevimlilik getirilmiştir. Şeyh mektebinde nesih yazının insanda hayranlık ve hürmet uyandıracak derecede güzelleşmesi ve kolay okunan bir yazı nevî olması, kitap ve Mushâf-ı Şerif yazısı olarak tercih edilmesine sebep olmuştur. Ayrıca Şeyh mektebinde Mushaf metni bir çeşit yazıyla, nesihle yazılarak, metinde devamlılık ve okumada kolaylık sağlanmış, zamanla muhakkak, reyhânî veya Aklâm-ı sittenin karışık olarak kullanıldığı Yâkut tertibi Mushaf kitâbeti terk edilmiş, yerine bütün İslâm dünyasında Şeyh üslubu, nesih hatla mushaf yazma geleneği hâkim olmuştur. Eserlerinin ekserisini murakka ve kıt'a olarak vermiş bulunan Şeyh Hamdullah sülüs nesih kıt'asının Türk zevkine uygun ölçü ve şeklini ortaya koymuştur. Kendinden sonra gelen hattatlar Şeyh kıt'alarındaki eb'ad, şekil, metin hattâ kağıt rengine varıncaya kadar taklit etmişlerdir. Yâkut Musta'sımî'den sonra yaygınlaşmaya başlayan güzel yazı

albümü murakkalar, kît'alardan meydana gelir. Yazı grubuna ve nev'ine göre ekseriya Aklâm-ı sitte murakka'ı, sülüs-nesih murakka'ı, muhakkak-reyhânî murakka'ı , tevki-rikâ murakka'ı diye isimlendirilir.

Yâkutâne yazıdaki durgunluk, Şeyh tavrında harflerin tenâsübü en güzel şekilde sağlanarak akıcılık, kıvraklık ve mûnislik getirilmek suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Şeyh Hamdullah ilim ve san'at dünyamıza bilhassa altı nevî yazıda nâdide eserler vermiştir. Şeyh'in üstünlüğünü herkese kabul ettirmeye muvaffak olduğu 15. yüzyılın sonunda İslâm aleminde Aklâm-ı sitte, yeni bir safhaya girdi ve bu yazılar, İran ve Arap sahasında "Yâkut ekolü'nün mahdut sanat anlayışı içinde devam ederken Anadolu sahasında büyük bir gelişmeye mazhâr oldu. Abbasilerin kuruluşu tarihi (749)'nden yıkılışı tarihi (1258)'ne kadar geçen senelerde adı geçen yazıların merkezi olan Bağdat ehemmiyetini kaybederek İstanbul, İslâm yazısının merkezi haline geldi.

Şeyh'in celf yazıları arasında İstanbul Beyazıt Camii mihrabındaki yazı, ana giriş kapısındaki kitâbe, kubbesindeki yazı ve avludaki kapıların üstündeki yazılar ile İstanbul Davut Paşa, Firûz Ağa, Edirne'de Beyazıt Camii kapılarındaki kitâbeler sayılabilir. Şeyh Mektebi, oğlu Mustafa Dede (ö.1538) ve damadı Şükrullah Halife (ö.1543-44) ile devam etmiştir. Tespit edilebilen 43 talebesi arasında Mehmet Handan, Ali b. Mustafa, Behram b. Abdullah, Hayreddin el-Kutsi (ö.1536), Hüseyin Şah Çelebi, Şehzâde Korkut (ö.1513), Mehmet b. Ramazan (ö.1571), Recep b. Mustafa (ö.1551), Mahmud Defterî (ö.1546) ve Mustafa b. Nasuh önde gelenleridir. "Reisu'l hattatîn el-ma'ruf bi ibni's- Şeyh Rahmetullahi Aleyh"(tarihsiz) kitâbeli kabri "şeyh sofası" denilen mahaldedir. Hattatların bir kısmı bu mahallin civarına gömülmeyi şeref saymışlar, bu sanata yeni başlayanlar arasında da onun kabir toprağında bir hafta beklettikleri kalemle hat öğrenmekten manevi feyiz umanlar çıkmıştır.

Mustafa Dede

Babası Şeyh Hamdullah'tan Aklâm-ı sitte'yi öğrendi. Onun ölümü üzerine yazısını Abdullah Amasî'ye giderek ve ayrıca babasının yazılarını inceleyerek geliştirdi. Aklâm-ı sitte'de babası gibi olan hattata ait bir Mushaf-ı Şerif İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir...

Şükrullah Halife

Şeyh Hamdullah'la beraber İstanbul'a gelmiş, başlangıçta onun hizmetinde çalışmış, bu arada yazı öğrenmiştir. Kanûni devrinde en fazla öğrenci yetiştiren bir üstad olarak bilinir. Bugün ona ait bir En'am, Şeyhi takliden yazdığı bir murakkâ ve bir de Fetih suresi elimizdedir. Şeyh Hamdullah'ın torunu Pir Mehmed b. Şükrullah'ın akrabası olan Hasan Üsküdarî (ö.1614) Aklâm-ı sitte'yi ondan meşk etti ve icâzetnâme aldı.

Hüseyin Şah

Şeyh Hamdullah'ın gözünü üstünden ayırmadığı ve oğlu Mustafa Dede'yle birlikte yetiştirdiği bir hattat olarak anılan Hüseyin Şah (ö.1557'den sonra)'ın Şeyh'in aynı zamanda kölesi olduğu bilinmektedir.

Şeyh Hamdullah'ın daha Amasya'dayken yetiştirdiklerinden Selânikli Mustafa bin Nasuh'un talebesi olan Selânikli Mahmud Efendi (ö.1575) oğlu Ahmed Paşa(ö.1611)'yı da Şeyh Hamdullah üslubunda bir hattat olarak yetiştirmiştir.

Şeyh Hamdullah'ın öğrencisi olarak Amasya'da hat tahsil ettiği bilinen Şehzâde Korkut (ö.1513)'un bu mushaftan başka bir hat numûnesi zamanımıza kadar gelmemiştir.

Kırım'dan gelen ABDULLAH KIRIMÎ (ö.1591), Mustafa Dede'nin oğlu Derviş Mehmed'den sülüs ve nesih hattı öğrenerek icâzet almıştır. Hattatın adı Kanûni döneminde parlamıştır.

AHMED ŞEMSEDDİN KARAHİSÂRÎ (ö.1556) VE EKOLÜ

Hat san'atında o tarihte revaçta olan ve adına Aklâm-ı sitte denen altı çeşit yazıda üstünlüğü dolayısıyla "yegâne-i asr", "ferîd-i dehr" ve "üstâd-ı küll" gibi sıfatlar verilen Ahmet Karahisârî hakkında söylenen Őu beyit manalıdır:

Hattı hub içre beyaza çıkaran kendözünü

Yazının Karahisârî'dir ağartan yüzünü

II.Bayezid ve I.Selim döneminde san'atını geliştirmekle meşgul olduğuna inanılan Karahisârî'nin saray ehli-hiref teşkilatı kâtipler bölüğüne hangi yıl girdiği bilinmemekle beraber, onun Kanûni döneminin başlarından itibaren bu teşkilatta çalıştığını ileri sürmek mümkündür. Müze ve kütüphanelerimizde yer alan eserleri arasında en önemlisi Kanûni Sultan Süleyman için yazmış olduğu Őâheser ünvanına layık meşhur Kur'an'dır. Topkapı Sarayı Kütüphânesi'nde Hırka-i Saadet bölümünde kayıtlı bulunan bu eserin sonunda imza ve tarih olmamakla birlikte ona aidiyetinde Őüphesizdir. Zira üstadın diğer eserleriyle Mushaftaki yazıların üslubu aynı karakteri taşımaktadır. Belki de genellikle olduğu gibi padişaha ait bir eser olmak cihetiyle saygı yüzünden sonuna imza ve tarih konmamıştır. Ayrıca son sayfalarda bazı ufak tefek farkların olması eserin, usta çırağı Hasan Çelebi tarafından tamamlandığını da akla getirmektedir.

KARAHİSÂRÎ'nin Hatt-ı Celî'deki tesiri MUFTAFA RÂKİM'a kadar devam etmekle beraber, sülüs ve nesih yazılarındaki üslubu, Şeyh'in yaptığı yenilikler karşısında benimsenmemiş, kısa zamanda talebeleri tarafından bile terk edilmiştir. "Semsu'l-Hat" olarak Şöhret bulan KARAHİSÂRÎ ve talebesi HASAN ÇELEBİ celi yazılarda Edirne'li Yahyâ Sûfî vâdisinde eserler vermişlerdir. Varak altını ezerek çok ince bir zevkle mürekkep gibi kullanmıştır. Altınla yazdığı harflerin etrafını siyah mürekkeple tahrir ederek, daha belirgin hâle getirmiştir. Karahisârî'nin ihya ettiği bu eskimiş yol, Şeyh Hamdullah üslubu karşısında, bir nesil sonra unutulmaya doğru gitmiştir. Kendi talebesinden bile sonradan Şeyh vâdisine kayanlar vardır. Bunda Yâkut tavrının devrini kapamış olması kadar, Aklâm-ı sitte'nin sadece sülüs, nesih ve rikâ nevîlerinin Osmanlı zevkine uyması da rol oynamıştır. KARAHİSÂRÎ AHMED EFENDİ, Osmanlı ülkesinde Yâkut yolunu daha da gelişmiş olarak yeniden canlandırdığı için "YÂKUT-I RUM" lakâbıyla da anılmıştır.

İlk hocasının Fâtih devri hattatlarından Yahya Sûfî (ö.1477) olduğu rivâyeti varsa da bu tarihen imkansızdır. KARAHİSÂRÎ'nin imzasında görüldüğü üzere, kendisinden yazı öğrendiğini belirttiği hattat, ESEDULLAH KİRMANÎ (ö.1488)'dir ancak hangi beldede meşk ettiği belli değildir. Karahisârî, Yâkut'un yazıda nispeten sağlamaya muvaffak olduğu istikârî yani anatomik güzelliği ve dinamizmi daha ileri götürerek onu aşmıştır. Başka bir ifadeyle onun sıradan bir takipçisi olarak kalmayarak, meraklıları peşinden sürükleyecek bir üslup meydana getirdi ve bu üsluba AHMET KARAHİSÂRÎ EKOLÜ ya da sadece KARAHİSÂRÎ EKOLÜ adı verildi.

Süleymâniye Kütüphânesi'nde kayıtlı bir yazısının alt kısmında yer alan beyitler aracılığıyla meşhur hattatın aynı zamanda Őiirle de ilgilendiğini anlıyoruz.

Ger erişirse sana bu taze hatûtumuz

Onlara dil uzatma sakın zehr-nakdır

Her harfi başka başka bahrdir deniz gibi

Kim satr mevc u nokta ona dürri paktr

Ahmed Karahisârî

Hattat İstanbul'da yazıyla meşgul olduğu sırada, aşağı yukarı çağdaşı olan diğer ünlü hattat Şeyh Hamdullah'tan yazı öğrenmiş olan Halvetî Őeyhlerinden Karamanlı İshak Cemâleddin-i Halvetî diye

tanınan Cemâl Halife'ye intisap ederek mürit olmuş ve tasavvuf sahasına girmiştir. Dâima yeni terkipler arayan bir ruha sahip olan Karahisârî'nin bilhassa müsennâ, sülûs ve celi sülûs yazılarda ulaştığı kompozisyon güzelliği, bütün hattatlar tarafından kabul edilmiştir. Müselsel besmele ve ma'kili kompozisyon Karahisârî'nin sanattaki farklı konumuna işaret etmektedir. Özellikle müselsel besmeledeki duruş güzelliğiyle birlikte harflerdeki metin tavırlar dikkat çekmektedir. Kendisine ait müselsel besmele ve kûfî yazısını içeren bir En'am İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde yer almaktadır. Vefatından sonra üslubu terk edilmekle beraber öğrencilerinden bazıları hakkında yeterli malûmata sahip bulunmaktayız. 1556 yılında doksan yaşlarında vefat eden Ahmet Karahisârî Sütlüce'de İshak Cemâlettin Halvetî'nin yanına defnedilmiştir.

Üstadın aynı zamanda evlatlığı olan **HASAN ÇELEBİ** (ö.1594) hocası kadar ünlü bir sanatkârdır. Süleymâniye ve Edirne Selîmiye Camileri taşa mahkuk kitâbe ve çini üzerindeki yazılar Hasan Çelebi'nin eseridir. Karahisârî'nin kölesiyken âzâd edilmiş ve hocasının mânevi evlâdı olmuştur. Eserlerinde bazen Hasan b. Abdullah bazen de Hasan b. Karahisârî imzasını kullanmıştır. Önceleri tamamen hocasının üslubu üzerinde yürüyen Hasan Çelebi onun ölümünden sonra Şeyh Hamdullah Ekolü'ne dönmüştür. TSM Kütüphânesi'ndeki En'am'da Şeyh Hamdullah etkisi âşikârdır. Yazılarında âbidevî bir görünüş vardır ve hocasınınkinden ayırmak zordur.

“**KARAHISÂRÎ DERVİŞİ**” (ö.1592) olarak tanınan ve İstanbul'un Tophane semtinde doğan hattat **Derviş Mehmed** hakkındaki bilgimiz çok azdır. Mimar Sinan'ın imzalı eseri olan Büyükçekmece köprüsünün kitâbesi, yazıyı Karahisârî'den öğrenen usta hattata aittir.

Karahisârî Mektebi'nin son temsilcisi olan **YUSUF DEMİRCİKULU** (ö.1611) Karahisârî Dervîşi gibi Tophânelidir. Bugün Tophâne'de Kılıç Ali Paşa Camii'nin bütün yazıları onun eseridir ve bütün canlılığı ile ayakta durmaktadır.

İstanbul'da olan **FERHAT PAŞA** (ö.1574)'nin asıl adı Mehmed'dir. Resmî işleri esnâsında Karahisârî'den güzel yazıyı öğrenmiş ve birçok Kur'an yazmıştır. Nesih yazıda usta olan hattat'ın Mir Mustafa ve Ahmed adlarındaki iki oğlu da hattattır.

Daha çok nesih hattına bağlanan **MİR MUSTAFA** (ö.1614)'nin yazdığı Mushaf, kıt'a ve murakkalara rastlanmaktadır.

Aklâm-ı sitte'nin yanısıra özellikle Divan-ı Hümâyûn'da ferman, berât gibi mühim belgelerin yazımında dîvânî, celi dîvânî, rik'a ve siyâkat gibi hat yazısı çeşitleriyle padişah tuğraları da Osmanlı Tarihi boyunca kullanılmıştır.

Dîvânî:

Talik yazıdan türetilmiş olan Dîvânî, Osmanlı hattatları tarafından geliştirilmiş ve önemli belge ve fermanların yazımında kullanılmıştır. Sözcük aralarında ve satır sonlarında boşluk bırakmaktan özellikle kaçınarak resmi metin içinde daha sonradan eklemeler yapılma olasılığının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yazının okunması zordur zira çok sıkışık yazılmakta ve çok sayıda diyakritik işaret kullanılmaktadır. Yazabilmek ve okuyabilmek için özel eğitim gerektirmesi nedeniyle Dîvânî yazı belgelerin gizliliğini korumasına da hizmet etmiştir.

Gubârî:

Arapça toz anlamına gelen 'gubar' sözcüğünden türeyen Gubari, çok küçük boyutlu bir yazıdır. Posta güvercinleriyle gönderilecek metinlerin yazımı için oluşturulduğu söylenmektedir. Daha sonra koruyucu olarak üstte taşınan Kur'an'ların yazımında kullanılmıştır.

Bihârî:

Babürlü dönemi öncesinde Hindistan'da kullanılan Bihari, çanak biçimli kıvrımlarla biten, kalınca harfler ve sözcük aralarında bırakılan geniş boşluklar ile ayrışan gösterişli ve yuvarlak hatlı yazıdır. Kökeni net olarak bilinmemekle birlikte Nesih yazıdan türediği anlaşılmaktadır.

Hat sanatında Tuğranın, Sultanın ismini ihtiva eden bir şekil olup, Selçuklularda, Beyliklerde ve Osmanlılarda ferman, menşur, berat, ahitname, arazi, tahrir defteri ve temliknâmeler üzerinde kullanıldığını, paralara basıldığını, sonraları bayraklara, pullara, nüfus hüviyet cüzdanlarına ve daha çok arma niteliğinde bina ve çeşmelere konduğunu söyleyebiliriz. Elimizdeki en eski Osmanlı tuğrası Orhan Gâzi'ye aittir. Tuğralarda önceleri sadece hükümdar ve babasının ismi belirtilirken, Çelebi Mehmet zamanında "Han" kelimesi, II. Murat'tan itibaren de "el-Muzaffer Dâima" ifadesi eklenmiştir.

17. ve 18. yy da hat sanatı artık kemâle erme noktasına gelmiştir. Bu devirlere gelinceye kadar hat sanatı bir çok devrimler yaşamış ve bu dönemde artık hat sanatının kuralları büyük ölçüde yerleşmiştir. Hattın artık tam bir sanat halini aldığı bu dönemlerde bir çok hat levhasının yanı sıra hattatlar mimarîde de hünerlerini sergilemişlerdir. **MEHMED EFENDİ (BÎ DESTÜ BÎPA)** (ö.1687): Bolu'da dünyaya gelen Mehmed Efendi iki eli bileklerinden iki ayağı da topuklarından itibâren bulunmadığından "bî dest-ü bîpa" lakabıyla anılır. Sakatlığı nedeniyle dilenmekten başka bir şey yapamayacağını düşünerek İstanbul'a gelen Mehmed Efendi hat sanatına olan yoğun ilgisinden dolayı Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbî'den sülûs ve nesih öğrenmeye başlar. Mehmed Efendi Sultan II. Süleyman devrinde (1098/1687-1102/1691) vefat etmiştir.

DERVİŞ ALİ (ö.1673): İstanbul'da doğan Derviş Ali, Halid Erzurumî'den hat sanatını öğrenmiştir. Birçok talebe yetiştirmiştir. Kırktan fazla mushaf yazdığı bilinmektedir. Uzun yıllar yaşamış ve 1673'te vefat etmiştir.

HAFIZ OSMAN (1642-1698):

1642 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş ve küçük yaşta Kuran-ı Kerim'i hifzetmiştir. Derviş Ali'den Aklâm-ı sitteyi öğrenmeye başlamış ancak Derviş Ali yaşlı olduğundan Hafız Osman'ı öğrencisi Suyolcuzâde Mustafa el-Eyyûbî'ye göndermiştir. Hocasından icazetini 18 yaşında almış ve daha sonra Nefeszâde İsmail Efendi'den Şeyh Hamdullah'ın üslûbunu öğrenmiştir. Bundan sonra Hafız Osman kendi üslûbuyla yazılar yazmaya başlamıştır. Bu yazıları ilk başlarda tenkide uğrasa da sanata getirdiği yeni hava kısa zamanda beğenilip kabul görmüştür. Hafız Osman bir felç rahatsızlığını hafif atlattıktan üç yıl sonra, aralık 1698 yılında vefat etmiş ve İstanbul'un Kocamustafapaşa semtindeki Sümbülefendi Dergâhı hazîresine defnedilmiştir. Hafız Osman güzel yazıya son derece düşküdü ve zamanının çoğunu yazıya ayırırdı. Hatta 1672'de Mısır, 1677'de hac yolculuğu esnasında bile melekesini kaybetmemek için fırsat buldukça yazdığı, günümüze ulaşan karalama ve cüz örneklerinden anlaşılmaktadır. Şuan elimizde bulunan en eski hilye metninin Hafız Osman'a ait olması, bizi hilye metnini ilk defa levha şeklinde yazan hattatın Hafız Osman olduğu fikrine götürmektedir.

SEYYİD ABDULLAH EFENDİ (1670-1731):

1670' de İstanbul'un Yedikule semtinde doğduğundan Yedikuleli lakabıyla anılır. Nesebi ana ve baba cihetinden Hz. Peygambere dayandığından imzalarında seyyidliğini zikreder. Bir diğer adı da Emir'dir. Yedikule'de İmrahor Camii'nde imam olan babasının yanında hıfzını ve tahsilini tamamlayan Seyyid Abdullah aynı zamanda hatta da başlamıştı. Henüz 17 yaşındayken Hafız Osman'dan aklâm-ı sitteyi meşkeden bu yetenekli hattat 40 ay kadar kısa bir süre içerisinde icazet almış ve hocasının teveccühünü kazanmıştır. Babasının ölümüyle caminin imam hatipliğini devralmış ve ömür boyu bu görevi ifâ etmiştir. 24 mushaf, 1000 kadar en'am ve evrad, sayısız kıt'a, murakka' ve hilye yazmıştır. Ayrıca birçok

öğrenci yetiştirmiştir. 1731 yılında vefat eden Abdullah Efendi Eyüp Sultan'daki Şah Sultan Dergâhı karşısındaki kabristana defnedilmiştir.

MUSTAFA RÂKİM EFENDİ (1757 - 1825):

Hafız Mustafa Râkım Efendi 1757' de Ünye'de doğdu. Küçük yaşında büyük kardeşi meşhur hattat İsmâil Zühdî Efendi gibi İstanbul'a geldi. Hüsn-i hat tâlimlerini zamanın hat ustası Mehmed Râsim Efendinin talebelerinden Ahmed Hıfzı Efendi, Derviş Ali Efendi ve ağabeyi İsmâil Zühdî Efendi'den aldı. Yazının her nev'inde, bilhassa celî sülûste mahâret kazandı. Genç yaşta hat icâzetini aldı. 1825 yılında hayata gözlerini yumdu. Celi sülûs türünde her asrın sanat seviyesine göre parça parça güzelliklere rastlanır ama celî sülûste Hâfız Osman gibi üstadlar bile, bir devir açarak yazdıkları sülûs hattında oldukları kadar muvaffak olamamışlardır. Mustafa Râkım Efendi, hat sanatında önceleri hocası ve ağabeyi İsmail Zühdî Efendinin yolunda yürüdü. Onun vefatından sonra kendisine mahsus olan yazı üslûbu ile eser vermeye başladı. Tarihçiler onun için "Celî hatta asrının yegânesiydi" ifadesini kullanırlar. **ESERLERİ:** Nakş-ı Dil Sultan Türbesi, Nusretiye Camii celi sülûs yazıları, ağabeyinin celi sülûs ve celi nesta'lik mezartaşı, Miskinler Tekkesi ve Zeynep Hanım Camii arkasındaki çeşme kitabeleri onundur. Eyüp Sultan Camii haziresindeki Reîsülküttab Mustafa Reşid Efendi'nin mezartaşı ve kitabesi onun zirve eseri sayılır. Bir de nesihle yazdığı 'Hadikatü'l Cevami' nüshası vardır.

KAZASKER MUSTAFA İZZET EFENDİ (1801-1876):

Anne tarafından Seyyid İsmail Rûmî torunlarından. Babasının ölümünden sonra annesi eğitim için İstanbul'a göndermiştir. Kudretli bir hattat, iyi bir hanende, ve usta bir neyzen olarak kendini gösterdi. Şöhreti saraya ulaşınca Enderun-ı Hümayun'a alındı. İzzet Efendi, sülûs ve nesihî Çömez Mustafa Vasıf Efendi'den; nesta'lik yazısını Yesarizade'den öğrenmiştir. Siveli ve çok akıcı bir üslubu vardır. Nesih hattıyla basıma uygun olarak yazdığı harfler kalıplaştırılmış ve harf inkılabına kadar Osmanlı matbaasında tercih edilmiştir. Sultan Abdülmecid'in ölümüne kadar Celaleddin tavrını benimseyen hattat, sonrasında Rakım ekolünü tercih eder. Celi sülûste bu iki hattatın etkisiyle klasik üsluba biraz aykırı görünen bir renk belirmiş oldu. Aklam-ı sitte ve nesta'likte klasik yoldan gitmiştir. Ayasofya Camii kubbe yazısı ile Beşiktaş Küçükmecidiye avlu kapısı (1265/1848) yazısı hattata aittir.

YESARİZADE MUSTAFA İZZET EFENDİ (1849):

18.yy'da nesta'lik yazının kaidelerinin belirmesinde öncü olan Yesarî Mehmed Eşâ'd Efendi'nin oğludur. Nesta'lik icazetini babasından aldı. Çok genç yaşlarda kabiliyetiyle tanındı. Sanat hayatının başında babasının tarzında yazan Yesarîzade, babasının nesta'likte eksik bıraktığını tamamladı. Kendi adıyla anılan Nesta'lik ekolünü kurdu. Yesarizade'ye kadar hattatlarımız nesta'likte 'İran Nesta'lik Ekolü'nü takip ederlerdi. Yesarî ve Yesarîzade'nin yazılarında İran Nesta'lik'inde görülen sıkışma daralma temayülü ortadan kalkmış aksine içeriden dışarıya doğru büyüme, yayılma, ferahlama tavrı gelişmiştir. Bahçekapı I. Abdülhamid Medresesi kitabesi (1780), Nusretiye Camii kitabesi, Nusretiye Camii sebîl kitabesi, Alay Köşkü pencere yazısı, Bâb-ı Âli kitabesi ile Sultan II. Mahmud Türbesi kitabesi hattata aittir.

KAYNAKÇA

ACAR M.Şinasi, Türk Hat Sanatı, Kültür Yayınları, İstanbul,1999

AGOSTON Gabon-MASTERS Bruce, Encyclopedia of the Ottoman Empire, New York, 2009

ALPARSLAN Ali, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, İstanbul,1999

ASLANAPA Oktay, Turkish Art and Architecture, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara,2004

BERK, Süleyman, "Osmanlı Hat Sanatında Estetik Unsurlar" Yağmur

Dergisi, sy. 25, 2004

BİLGİ Hülya, Gönülden Bir Tutku, Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu, İstanbul, 2004

ÇETİN, Nihad M., "Aklam-ı Sitte" DiA, II, s. 276, İstanbul, 1989

ÇETİN, Nihad M., İ.K.M.H.S., IRCICA Yayınları, İstanbul, 1992

DERMAN, M. Uğur, "Hat", DiA, XIV, s.427, İstanbul, 1997

DERMAN M.Uğur, Hat Koleksiyonundan Seçmeler, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2002

DERMAN M.Uğur, Osmanlı Hat Sanatı, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2001

Gelibolulu Mustafa Âlî, Menakıb-ı Hünerveran, (Haz. Müjgan Cunbur), Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012

HAKKAKZADE M.Hilmi, Mizanü'l Hatt, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1986

NADİR Ayşegül, Osmanlı Padişah Fermanları, London, 1986

ROBINSON Francis, Atlas of the Islamic World since 1500, Oxford, 1982

SAFADİ Y.Hamid, Islamic Calligraphy, Thames and Hudson, London, 1978

SAFWAT F.Nabil, The Harmony of Letters, Kuwait, 2000

SCHIMMEL Annemarie, Islamic Calligraphy, Leiden, 1970

SERİN Muhittin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul, 2003

SERİN Muhittin, Hat Sanatımız, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1982

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbn Mukle", DiA, XX, s.211, İstanbul, 1999

SOYSAL Ahmet, Hüsnü Hat, Norgunk Yayıncılık, 2004

SUBAŞI M.Hüsrev, Geleneksel Türk El Sanatlarından Yazıya Giriş, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, 1997

TAYLOR Jane, İmparatorlukların Başkenti İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000

ÜLKER Muammer, The Art of Turkish Calligraphy from the Beginning up to Present, Kültür Yayınları, Ankara, 1987

WELCH Anthony, Calligraphy in the Arts of Muslim World, University of Texas Press, USA, 1979

YAZIR M.Bedreddin, Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, Gaye Matbaacılık,

Ankara, 1989

YETKİN, Şerare, "Abbasiler", DiA, I, s.31, İstanbul, 1988

A'dan Z'ye Antika Ansiklopedisi, Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s.292-393

Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar, cilt 5, 1982

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge Restorasyonu, Seçil Ofset,

İstanbul, 1997

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 3.cilt, İstanbul,1997

İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, cilt 16, İstanbul, 1997

On Bin Türk Motifi Ansiklopedisi, 1983 sayı 1,7-1984 sayı 8

Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İhlas Matbaacılık, İstanbul, s.163-165

Sanat Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar,cilt 4, 1983

Yağmur Dergisi, "İç Dünyamızın Aynası Hat Sanatı", sy. 2, 1999

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, cilt 1, İstanbul, 1999

Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul

Türk İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

www.fstc.co.uk

www.hatvesanat.com

www.hattat Yusufsezer.com

www.ismek.org

www.istanbulkulturturizm.gov.tr

www.kalemguzeli.org

www.osmanli.org.tr

www.selimiyecamii.com

www.alpmansanat.com

www.hatdergisi.com

muze.sabanciuniv.edu

ENEKSEL HAYRUNN SA TURAN
TÜRK EL SANATLARI II DERS NOTLAR